

Bygg broer, Ikke murer

Forord

Denne boken er et resultat av ti års erfaring med undervisning i menneskerettigheter, flerkulturell forståelse og konflikthåndtering. Gjennom arbeidet i Den norske Helsingforskomité har vi utviklet opplæringsprogrammer og undervist ungdom, studenter, flyktninger, lærere, journalister og offentlig ansatte på Balkan, i Hviterussland, Russland, inkludert Tsjetsjenia og Ingusjetia, USA, og - selvsagt - Norge.

Vi er menneskerettighetsaktivister. Menneskerettighetene representerer verdier som alle verdens stater deler. Deres fundament er at alle har det samme menneskeverd og at ingen skal diskrimineres på grunnlag av kjønn, hudfarge, nasjonalitet, etnisitet, religion, seksuell legning eller andre kjennetegn. Menneskerettighetene, sammen med flerkulturell forståelse og fredelig konflikthåndtering, utgjør kanskje de viktigste ressursene mennesker og samfunn bør ha og praktisere i globaliseringens tidsalder. Mer enn noen gang er vi avhengige av hverandre. Ønsker vi fred, må vi skape den sammen.

Gjennom vår undervisning, spesielt i forhold til de unge, oppdaget vi raskt at forelesninger og teoretisk opplæring ikke var veien å gå. For å få ungdom til virkelig å forstå og utvikle handlingsberedskap, måtte de selv ha den viktigste rollen. Sakte, men sikkert - rett og slett fordi det fungerte best - utviklet vi øvelser basert på deltakende pedagogikk. Og gjennom alle disse årene har nye ideer, aktiviteter og innfallsvinkler kommet til. Vi har lært av arbeid utført av kolleger i inn- og utland og samlet materiale fra FN, Europarådet, Amnesty International og andre organisasjoner og aktører. Vi har utforsket, utprøvet, videreutviklet og foredlet. For to år siden satt vi på et stort og viktig materiale som også andre burde ha tilgang til.

Øvelsene i boken kan brukes i mange sammenhenger. De vil være en ressurs for lærere i grunn- og videregående skole, for voksenopplæringen og frivillige organisasjoner, i introduksjonsprogram for flyktninger og innvandrere, for ungdomsledere samt alle som driver kursvirksomhet av ymse slag. Denne type undervisning er spennende og oppleves forskjellig fra annen opplæring. Som syttenårige Jasmina uttrykte det: - Dette var en annerledes skole!

Det har vært et omfattende arbeid å skrive boken, og det er mange vi vil takke. Først og fremst ønsker vi å rette en takk til Helsingforskomiteen og våre kolleger for nært samarbeid gjennom mange år og for at de deler vårt synspunkt om at holdningsskapende arbeid er en viktig del av menneskerettighetsarbeidet. Dernest vil vi takke Maria Reklev for hennes bidrag til kapittelet og øvelsene om konflikthåndtering. Til slutt ønsker vi å takke alle dem som har lest utkast til manus og kommet med verdifulle kommentarer. Tusen takk til Gunn Bjørnsen, Eric Cleven, Inge Eidsvåg, Marit Hærnes, Gunnar M. Karlsen, Loveleen Brenna Kumar, Kirsti Lofthusnes og Inger Daa Quale.

Når dette er sagt er det selvsagt vi forfattere som er ansvarlige for det endelige sluttproduktet.

Oslo 12. juni 2007, Enver Djuliman og Lillian Hjorth

Innhold

Kapittel 1 Undervisning i menneskerettigheter, flerkulturell forståelse og konflikthåndtering

Kapittel 2 Pedagogisk tilnærming

Kapittel 3 Introduksjonsøvelser og energiladere

Kapittel 4 Menneskerettigheter. Øvelser i menneskerettigheter

Kapittel 5 Flerkulturell forståelse. Øvelser i flerkulturell forståelse

Kapittel 6 Konflikthåndtering. Øvelser i konflikthåndtering

Kapittel 7 Teater i undervisningen

Kapittel 8 Aktivisme

Kapittel 9 Evaluering

Vedlegg og litteraturliste

Undervisning i menneskerettigheter, flerkulturell forståelse og konflikthåndtering

Hver eneste dag kommer mer enn to hundre tusen mennesker til verden. De ankommer uten bagasje, språk, kultur, kunnskap, moral. I løpet av få år skal de dannes for en dag å overta – som foreldre, lærere, bønder, politikere. De skal føre menneskeheten videre.

De nyankomne vet i utgangspunktet akkurat like mye om relativitetsteori en, genforskning eller menneskerettigheter som steinalderbarnet. Det vil si ingenting. Alt må læres. Den norske læreren og forfatteren Inge Eidsvåg har sagt at i motsetning til dyrene, kommer mennesket til verden for å bli. Andre levende vesener fødes til det de er. De er programmerte på forhånd. Får de lys og næring, vil de stort sett utvikle seg slik genene har bestemt. En katt unge blir en katt og et lam blir en sau. Mennesket derimot fødes til å bli. Det er andre mennesker som må prege oss. Hver generasjon må lære på nytt. Det er vårt valg hva slags kunnskap våre barn skal få. Det sies at moderne mennesker er teknologiske kjemper. Når det gjelder moral derimot, kan det gjerne settes spørsmålsteget ved nivået. Det århundret da mennesket erobret verdensrommet og satte sine første spor på månen, var samtidig det blodigste i historien. Aldri før har vi drept så mange av våre artsfrender som i denne perioden. Det er farlig å beherske teknologiens kunst, uten samtidig å beherske moralens. Den viktigste utfordringen i globaliseringens tidsalder er derfor å lære våre barn å skape rettferdige og fredelige samfunn. Skolen og andre fellesskapsarenaer kan derfor etter vår oppfatning ikke være verdinøytrale. Tvert imot bør fokuset på etikk og fellesmenneskelige verdier bli sterkere. Bare ved å intensivere slik opplæring, kan reflekterte og oppegående mennesker dannes. Like nødvendig som det er å lære barn og unge å lese og skrive, trenger vi kunnskap og forståelse som kan hjelpe oss til å delta i demokratiske prosesser og skape gode sosiale fellesskap. Temaene i denne boken representerer slik kunnskap. Fundamentet er en tro på menneskeverdet og at det er mye mer vi mennesker har til felles enn det som skiller oss. (1)

Hvorfor har vi valgt å ta for oss menneskerettigheter, flerkulturell forståelse og konflikthåndtering i samme bok? Det enkleste svaret er at emnene utfyller hverandre og representerer ulike tilnærminger til hvordan vi som enkeltpersoner og borgere kan skape gode levevilkår og samfunn. Menneskerettighetene representerer bokens ideologiske overbygning og verdier som myndigheter, samfunn og enkeltindivider skal og bør respektere. Da FNs Verdenserklæring om menneskerettighetene ble vedtatt den 10. desember 1948, ble det for første gang skapt global enighet om visse grunnleggende normer – et minste felles multiplum av menneskelig etikk. I sentrum står menneskeverdet og likeverdet: Uansett hvem du er – hvor du kommer fra og med hvilken bakgrunn – har du de samme rettigheter som alle andre. Gjennom medlemskap i FN og aksept av internasjonale menneskerettighetsdokumenter forplikter statene seg til å respektere menneskerettighetene for sine innbyggere.

Menneskerettigheter er individers rettigheter og staters forpliktelser.

Menneskerettigheter er juridiske forpliktelser, men kan også legges til grunn for personetikk, noe FN poengterte allerede i Verdenserklæringen.² Rettighetene gir mennesker frihet, men krever samtidig ansvar. For på samme måte som et menneske kan kreve respekt for sine rettigheter, må han eller hun respektere andres. Menneskerettighetene innebærer derfor respekt og toleranse, og bygger solidaritet.

Alle mennesker er født frie og med samme menneskeverd og menneskerettigheter. De er utstyrt med fornuft og samvittighet og bør

handle mot hverandre i brorskapets ånd. (Verdenserklæringen om menneskerettighetene art.1.) (2)

Menneskerettighetenes universalitet gjør dem ikke utydelige. Snarere representerer de klare verdier og prinsipper og trekker grenser for menneskenes handlingsrom: så langt, men ikke lenger. Elementer i kultur, religion og livssyn som innebærer intoleranse, diskriminering og undertrykkelse, vil møte motstand i menneskerettighetene. Menneskeverdets ukrenkelighet er den fundamentale verdi. Beskyttelse av retten til å være «annerledes» og verdsetting av det menneskelige og kulturelle mangfold er derfor to sider av samme sak.

It is not wrong to be different. It is wrong to be treated differently if you are.

Menneskerettighetene representerer en felles juridisk og normativ referanseramme for alle samfunn. De er moderne verdier for de stadig mer flerkulturelle fellesskap som nå formes over hele verden. Imidlertid er det fremdeles slik at grensene for menneskers etiske og moralske univers ofte er sammenfallende med deres nasjonale, etniske eller religiøse tilhørighet. Ofte forårsaker dette konflikt og overgrep både i nasjonale så vel som internasjonale samfunn. Menneskerettighetenes universelle perspektiv kan frigjøre oss fra disse snevre rammene «innestengthet» og bidra til å skape meningshorisonter som omfatter oss alle. Det hjelper lite med juridiske lover dersom de ikke har oppslutning i befolkningen. For å skape en levende menneskerettighetskultur, kan flerkulturell forståelse og kunnskap om konflikthåndtering være bevisstgjørende mekanismer. Slik kompetanse øker vår evne til å fungere sosialt og delta i de demokratiske prosessene som moderne samfunn er tuftet på. Flerkulturell forståelse fokuserer på «mennesket i samfunnet» og de prosesser som virker i mellommenneskelige relasjoner. Ved å reflektere over de mange og kompliserte årsakssammenhengene som former oss, får vi selvinnsikt og et bedre grunnlag for å forstå andre. Når vi blir klar over vår tilbøyelighet til å kategorisere mennesker og danne grupper, kan vi lettere forstå hvordan stereotypier og fordommer oppstår og diskriminering skjer. Innsikten styrker evnen til å se mennesker som individer og ikke bare som en del av en gruppe. Den kan også føre til større ydmykhet og en mer åpen holdning til en selv og andre.

Konflikthåndtering innebærer en erkjennelse av at vi kan styre våre liv og relasjoner. Den bevisstgjør at konflikt er en naturlig del av vår eksistens og en forutsetning for fremgang. Konflikter er som regel uttrykk for forhold som har potensial for å bedres. Ofte ser vi imidlertid at konfliktene får negative konsekvenser. Klarer vi å håndtere dem bedre, kan de føre til personlig vekst og samfunnsutvikling.

Konflikthåndteringens viktigste ressurs er at den bevisstgjør om konsekvenser av egen adferd og dermed skaper handlingsberedskap. Menneskerettigheter, flerkulturell forståelse og konflikthåndtering er på denne bakgrunn ikke verdinøytrale. Tvert imot er målsettingen å påvirke «hele mennesket» og skape holdninger som harmonerer med menneskeverdet og alle menneskers likeverd. Ved å tilegne oss denne innsikten, lærer vi om verden slik den er, men også om hvordan den kan bli.

Et fagområde i utvikling

Undervisning i menneskerettigheter, flerkulturell forståelse og konflikthåndtering er et fagområde som kan hevdes å være i startgroppen av sin utvikling, men som like fullt har hatt en eksplosiv vekst de siste årene. Menneskerettighetsundervisning som akademisk begrep ble først tatt i bruk på midten av 1980-tallet, parallelt med det økende internasjonale fokuset på menneskerettighetenes betydning for demokratiutvikling og fred. Siden den tid har utallige statlige og ikke-statlige aktører erkjent hvor

viktig slik undervisning er for å fremme toleranse og respekt for menneskeverdet og menneskerettslige fellesverdier. Både FN, Europarådet og EU har utviklet politikk på området. Perioden 1994–2004 ble vedtatt å være «FNs tiår for menneskerettighetsundervisning», og i 2005 ble tiåret fulgt opp av «FNs Verdensprogram for menneskerettighetsundervisning», der statene anmodes om å implementere slik undervisning i skolene og samfunnet for øvrig:

The international community has increasingly expressed consensus on the fundamental contribution of human rights education to the realization of human rights. Human rights education aims at developing an understanding of our common responsibility to make human rights a reality in every community and in society at large. In this sense it contributes to the long-term prevention of human rights abuses and violent conflicts, the promotion of equality and sustainable development and the enhancement of people's participation in decision-making processes within a democratic system (...). (3)

Også i Norge er menneskerettighetene et fundament i opplæringen av barn og unge. Både i grunnskolen og i den videregående skole er det en målsetting at elevene skal lære om menneskerettighetene. Prinsippene skal også være retningsgivende for måten det blir undervist på.

Føremålet (...) er å medverke til forståing av og oppslutning om grunnleggjande menneskerettar, demokratiske verdier og likestilling og til aktivt medborgarskap og demokratisk deltaking. (4)

Metodikk og læringsmiljø er meget vesentlig for denne type opplæring, noe FN også understreker:

Human rights education goes beyond cognitive learning and includes the social and emotional development of all those involved in the learning and teaching process. It aims at developing a culture of human rights, where human rights are practised and lived within the school community and through interaction with the surrounding community. (5)

Mange ikke-statlige menneskerettighetsorganisasjoner har vært i forkant når det gjelder å bruke menneskerettighetsundervisning i sin virksomhet og utvikle metodikk. Opplæringen har vært et viktig redskap for organisasjonenes arbeid i felt, enten de har operert i områder preget av krig og konflikt, i undertrykkende regimer eller i moderne flerkulturelle storbyer. Organisasjonenes virkelighetsbaserte og praktiske arbeid har ført til innovative pedagogiske tilnærminger. Siden en sentral målsetting er positiv holdningsskaping, er deltakende pedagogikk blitt den foretrukne metode. Erfaringer viser at mennesker ikke først og fremst former sine holdninger gjennom teoretisk undervisning i menneskerettigheter, flerkulturell forståelse og konflikthåndtering opplæring og pugging, men gjennom aktiv deltakelse, diskusjoner, samtaler, innlevelse, refleksjon og handling. Hvordan du lærer er like viktig som hva du lærer

Det nytter

Målet med denne boken er å formidle kunnskap, samt skape holdninger og handlingsberedskap. Vi vil understreke hvor viktig det er å ha et positivt fremtidsrettet fokus når man arbeider med barn og unge. De gode eksemplers makt, de varme historiene og viktige utviklingstrekk må fremheves. For selv om mange av utfordringene her og nå synes uoverkommelige, skjer det fremskritt på mange sentrale områder.

Jo lenger tilbake i historien vi går, jo lettere blir det å få øye på de positive utviklingstrekkene. For 200 år siden var spørsmålet om hvorvidt slaveriet skulle opphøre eller ikke, et av de mest debatterte. Med nåtidens briller forekommer denne diskusjonen oss ganske absurd. En annen radikal endring er kvinnes stilling. For bare rundt 100 år siden hadde ikke denne

halvpart av verdens befolkning stemmerett i noe land. I dag er slike stater sære unntak fra en ellers soleklar global tendens som viser at kvinner får økende innflytelse i samfunn, politikk og næringsliv. Utallige andre eksempler finnes: stadig flere mennesker lever lenger; barnedødeligheten er halvert på få tiår; det har aldri vært så mange barn som går på skole; i 1974 var det 41 demokratier i verden, i dag er det mer enn 125; antall drepte som følge av væpnede konflikter er færre i dag enn tidligere, og det er mindre utsikter til at mennesker får sin tilværelse preget av krig og konflikt.

Selv om det skjer viktige fremskritt, eksisterer det imidlertid fortsatt store og uløste problemer: fattigdom, diskriminering, epidemier, miljøtrusler, undertrykkende regimer og terrorisme. Og for det enkeltmennesket som lider nød eller er utsatt for overgrep, er det ingen trøst at den globale utvikling går i riktig retning. Dessuten er det slik at når mennesker og samfunn, ofte etter lang og iherdig innsats, endelig oppnår visse standarder, er det andre krav som melder seg, og målene forandres. Det å skape bedre livsvilkår er en prosess som sannsynligvis aldri tar slutt. (6)

We have promises to keep and miles to go before we sleep (etter Robert Frost)

Det å skape en menneskerettighetskultur er noe av det viktigste et samfunn kan investere i for å sikre rettferdighet, fred og utvikling. Men i motsetning til andre ressurser som olje, gass og fisk, som er gitt oss fra naturens side, må en menneskerettighetskultur skapes. En positiv utvikling skjer ikke av seg selv. Som vi poengterte innledningsvis: mennesket fødes til å bli, og vi er alle preget av hverandre. Derfor har vi også et ansvar for å bidra. De gode gjerninger redder verden. Ikke de store og få, men de små og mange.

Vi har valgt å kalle boken Bygg broer, ikke murer. Tittelen er en oppfordring, og viser til at det er vi selv som velger våre handlinger og former vår virkelighet.

Menneskeheten har gjennom hele sin historie bygget broer og murer for så å ødelegge dem. Mens tyskerne i sin frihetsrus rev ned den kalde krigens Berlinmur i 1989, bygges det få år etter en enda lengre mur, denne gang i Midtøsten. En dag vil også denne muren bli revet. Ingen vet når det vil skje, men en ting er sikkert: det vil ikke skje av seg selv. Muren rives først når menneskene vil. Og før den tid er det mange som har arbeidet hardt for å bygge broer: broer mellom mennesker.

Vi håper at boken kan bidra til å bygge broer.

Referanser:

1

Inge Eidsvåg: Menneske først, Utdanningsdirektoratet 2004. Våre to første avsnitt er en omarbeidet versjon av hans tekst (side 30).

2

I artikkel 26 (2) sies det at «Undervisningen skal ta sikte på å utvikle den menneskelige personlighet og styrke respekten for menneskerettighetene og de grunnleggende friheter. Den skal fremme forståelse, toleranse og vennskap mellom alle nasjoner og rasegrupper eller religiøse grupper og skal støtte De Forente Nasjoners arbeid for å opprettholde fred.»

3

Fra UN World Programme for Human Rights Education (s. 3. I Introduction A 1.) www.ohchr.org/english/issues/education/training/programme.htm

4

Sitatet er hentet fra Kunnskapsløftets «Læreplan i samfunnsfag» som omfatter både grunnskolen og den videregående skolen. Fra høsten 2007 er det også innført nye fag i den videregående skole der menneskerettighetene er sentrale. Blant annet gjelder dette programfaget «Politikk og menneskerettigheter» under Læreplan for politikk, individ og samfunn (vg2), samt det treårige utdanningsprogrammet for Samfunnsfag og økonomi (vgl, vg2, vg3). Også i KRL-faget er menneskerettigheter et viktig element.

5

World Programme for Human Rights Education 2005, s. 22.

6

Informasjonen er hentet fra Jens Stoltenbergs artikkel i Samtiden 3-2006. undervisning i menneskerettigheter, flerkulturell forståelse og konflikthåndtering | 19

kapittel 2

Pedagogisk tilnærming

Denne boken er fundamentert i et humanistisk perspektiv der frihet, verdighet og ansvar er sentrale verdier, og der målet er å utvikle «hele» mennesket. Undervisningen legger til grunn at alle deltakerne er likeverdige og at individuelle forskjeller og behov skal aksepteres og verdsettes. Hvert individ skal søkes å bli forstått på sine egne premisser. Ingen skal ha en opphøyd posisjon i forhold til andre, heller ikke lederen, som i stedet bør innta rollen som tilrettelegger og «den fremste blant likemenn».

For undervisning i et humanistisk perspektiv er deltakende pedagogikk en egnet metode. Metoden legger vekt på kommunikasjon og samhandling, og mindre på ensidig formidling og foredrag fra leder. Læringen foregår i fellesskap der den enkeltes erfaring og kompetanse er relevant og brukes. Å vektlegge fellesskapslæring bygger på en antakelse om at læring er en sosial prosess. Kunnskap, verdier, holdninger og ansvar konstrueres gjennom samhandling og læring i kontekst, ikke bare gjennom individuelle prosesser. Deltakeren er en person-i-aktivitet og person-i-situasjon.

Fordi hvert menneske erfarer verden på sin egen måte, blir en viktig del av fellesskapslæringen å se de andres perspektiver. Det skapes en positiv gjensidig avhengighet der kunnskap deles og man lærer av hverandre. Undervisningen utvikler på denne måten samtidig kommunikasjonsevner og bevisstgjør på at alle har et ansvar for å bidra. En viktig verdi er også at deltakerne blir godt kjent. Fellesskapslæring bør derfor brukes i sammenhenger der det er et mål at mennesker skal lære hverandre å kjenne, som det ofte for eksempel kan være i flerkulturelle kontekster.

For at undervisning basert på deltakende pedagogikk skal fungere optimalt, må den vurderes som relevant og meningsfull av de som deltar. For å oppnå dette bør visse perspektiver vektlegges og ivaretas. Disse perspektivene er integrert i øvelsene, men vi vil like fullt understreke dem innledningsvis.

Undervisningen bør være opplevelsesorientert. Det vil si at man lærer av opplevelsene i øvelsene, enten dette er gruppearbeid, rollespill, undersøkelser, diskusjoner, refleksjoner, energiladere eller andre

aktiviteter. Undervisningen bør videre være erfaringsorientert, det vil si at deltakernes egen kunnskap og erfaringer brukes aktivt. Når egen kompetanse gjøres relevant, blir det lettere å få ny forståelse og erfaring. Undervisningen bør også i størst mulig grad være virkelighetsorientert ved å knyttes til vår egen tid og deltakernes hverdag. Endelig bør den være fremtidsorientert og sees i forhold til konstruktive perspektiver og det å skape handlingsberedskap. Vanskelige emner som rasisme, diskriminering, fordommer, krig, konflikt, sult og nød, kan ofte være viktige og nødvendige, men bør alltid knyttes til muligheter for positiv endring.

Er disse perspektivene til stede i undervisningen, vil den sannsynligvis oppleves som meningsfull. Dersom deltakerne i tillegg føler at læringen bidrar til selvrealisering og identitetsbygging, kan den medvirke til modning. Mennesker modnes når selvoppfatningen ikke lenger er avhengig av hvordan andre definerer dem, men er styrt av dem selv. Et menneske som er bevisst på seg selv og hvem han eller hun er, bestemmer over eget liv og kan ta egne valg.

Det sies ofte at skolens undervisning har som mål å forberede unge mennesker til fremtiden og livet. Men det er også viktig å huske at en femtenåring ikke går på skolen fordi han eller hun skal bli voksen, men fordi vedkommende nettopp er femten. Barn og unge skal lære for nåtiden og for å mestre sin egen hverdag.